

Наукові засади розвитку туристичної галузі у сучасних умовах

Комеліна О.В.

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту і логістики
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

Ісмаїл Шаміла Хассан

аспірант
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

У статті розглянуто наукові підходи до визначення основних понять у туристичній діяльності. Виявлено взаємозв'язок між поняттями «туризм», «рекреація», «туристичні ресурси». Встановлено зміст конкурентних відносин між туристичною галуззю та іншими галузями економіки щодо ресурсного забезпечення їх розвитку. Досліджено та виділено фактори впливу на розвиток та функціонування туризму як виду економічної діяльності. Акцентовано увагу на інноваційному характері розвитку туристичної діяльності.

Ключові слова: туристично-рекреаційна галузь, туризм, рекреація, туристичні ресурси, фактори впливу.

Комеліна О.В., Исмаил Шамила Хассан. НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены научные подходы к определению основных понятий в сфере туристической деятельности. Выявлена взаимосвязь между понятиями «туризм», «рекреация», «туристические ресурсы». Раскрыто содержание конкурентных отношений между туристической отраслью и другими отраслями экономики относительно ресурсного обеспечения их развития. Исследованы и выделены факторы, влияющие на развитие и функционирование туризма как вида экономической деятельности. Акцентируется внимание на инновационном характере развития туристической деятельности.

Ключевые слова: туристическо-рекреационная отрасль, туризм, рекреация, туристические ресурсы, факторы влияния.

Komelina O.V., Shamila Hassan Ismail. SCIENTIFIC BASIS OF THE TOURISM DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS

In the article scientific approaches to definition of the basic concepts in tourism are considered. The relationship between the concepts of «tourism», «recreation», «tourist resources» was revealed. The foundations of competitive relations between the tourism industry and other branches of the economy regarding the provision of resources were revealed. The factors influencing the development and functioning of tourism as a type of economic activity are investigated and identified. Attention is focused on the innovative nature of the development of tourism.

Keywords: tourism and recreation industry, tourism, recreation and tourism resources, factors of influence.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Туризм є однією з найбільш швидко зростаючих галузей економіки у світі, важливим джерелом іноземних інвестицій і зайнятості для багатьох країн, що зумовлює її значний вплив на різні сфери людського життя та характер соціально-економічного розвитку країн. Зокрема, стан цієї галузі безпосередньо впливає на ключові сектори господарства, такі як транспорт і зв'язок, торгівля, будівництво, готельно-ресторанне господарство, сільське господарство, виробництво споживчих товарів, освіта, культура та ін. Саме ці позиції визначають актуальність наукових

досліджень щодо формування та розвитку туризму в різних країнах світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Динамічний процес суспільних зрушень в Україні та реформування економічних відносин зумовлюють актуальність проблеми вибору оптимальних шляхів розвитку економіки країни загалом та туристичної галузі зокрема, визначення сучасних наукових засад її формування та функціонування на фоні економічної нестабільності та водночас розширення туристичних можливостей країни в умовах поглиблення процесів євроінтеграції.

Дослідженню різних аспектів розвитку цієї галузі присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як А. Булл, Б. Бромвелл, Е. Дональд, О.В. Музиченко-Козловська, Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, І.І. Січка, Н.А. Гук, Т.І. Ткаченко, Г.А. Карпова, В.Ф. Кифяк, К.А. Компанець, С.І. Попович, В.В. Воробйової, А.В. Гуцол, О.М. Адаменко, М.В. Багров, О.Ф. Балацький, Ф.Л. Веденічев, С.А. Генсірук, Л.С. Гринів, М.І. Долішній та інші.

Незважаючи на велику кількість публікацій щодо туристичної діяльності, поява нових факторів та умов розвитку цієї галузі вимагають дослідження понятійного апарату, а також аналізу факторів, що мають істотний вплив на формування та функціонування туризму як галузі економічної діяльності в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз понятійного апарату у сфері туристичної діяльності, а також аналіз факторів, що мають істотний вплив на формування та функціонування туризму як галузі економічної діяльності в Україні у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасної наукової літератури, присвяченої дослідженню розвитку туризму, туристично-рекреаційної діяльності, свідчить про існування різноманітних підходів до трактування категорії «туристично-рекреаційна галузь» та «туристична галузь». Відзначимо, що науковці часто використовують ці споріднені за назвою, але відмінні за змістом поняття. Варто зазначити, що поняття «туристично-рекреаційна галузь» складається з двох компонентів, таких як туризм та рекреація. У зв'язку з неоднозначністю трактування та довільним використанням понять окремо та у поєднанні з іншими поняттями необхідним є огляд різних наукових підходів до тлумачення цих категорій. На наш погляд, базовими у формуванні змісту категорії «туристично-рекреаційна галузь» мають бути такі підходи.

Рекреація (від лат. *recreatio* – відновлення сил) є однією з головних форм продуктивного використання вільного часу людини, що передбачає відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною у процесі життєдіяльності; включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів [1]. Ця категорія має яскраво виражений міжгалузевий та міждисциплінарний характер. Специфічність категорії «рекреа-

ція» полягає у її тісному зв'язку з категоріями «туризм», «туристичні ресурси», «рекреаційні ресурси».

Економічний зміст туризму чітко визначає Закон України «Про туризм» – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [2]. Деякі автори розглядають туризм як одну з форм використання часу, відведеного на рекреацію (окрім відпочинку та лікування) [1].

Як результат, у науковій літературі застосовують одночасно такі поняття, як:

– туристично-рекреаційна галузь – багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має практично невичерпний потенціал для постійного розвитку, співпрацює з багатьма галузями економіки, що зумовлює його провідне місце в соціально-економічному житті держави [3, с. 10];

– рекреаційно-туристична діяльність (галузь), що включає всю (чи майже всю) сукупність явищ і процесів, пов'язаних із відновленням сил людини та задоволенням її фізіологічних і соціальних потреб [1].

Вважаємо, що у сучасних умовах туризм варто розглядати не лише як головну форму рекреаційної діяльності, а і як потужну самостійну галузь нематеріального сектору економіки, що задовольняє рекреаційні потреби людини та потребує розвитку туристичної інфраструктури, яка визначає якість, доступність, привабливість та комфортність надання туристичних послуг.

Отже, туризм як соціально-економічна категорія за своїм змістом є окремим видом економічної діяльності, включає всю (чи майже всю) сукупність явищ і процесів, пов'язаних із відновленням сил людини та задоволенням її фізіологічних і соціальних потреб; його подальший розвиток вимагає розвитку відповідної інфраструктури та сервісу, а також відповідного ресурсного забезпечення.

Будь-яка діяльність пов'язана із використанням відповідних ресурсів, зокрема розвиток туризму (як виду економічної діяльності) пов'язаний із використанням ландшафтів і різноманітних територіальних ресурсів (історичних, природних, економічних, культурних тощо). Специфічність сучасного розвитку туризму полягає у тому, що система ресурсів його розвитку прямо чи побічно пов'язана із іншими видами діяльності економіки (сільське та лісове господарство, рибальство, промис-

ловість, гірнича справа тощо), де використовуються територіальні ресурси. Саме ця умова є основою формування конкурентної боротьби за доступ до туристичних ресурсів, які мають територіальну ознаку.

Важливим аспектом характеристики туризму як сфери економічної діяльності є вільний доступ до туристичних ресурсів, право володіння або користування ними. З цих позицій влучним є визначення сфери туризму як такої, що «охоплює виробництво і реалізацію туристичних послуг і товарів різними організаціями, що володіють туристичними ресурсами» [3, с. 21].

Під туристичними ресурсами розуміють сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості та придатні для створення туристичного продукту. Як правило, наявність туристичних ресурсів визначає формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні [4, с. 45].

На думку С.І. Поповича, до туристичних ресурсів належать природні ресурси; історико-культурні; соціально-економічні умови та ресурси; економіко-географічне положення, транспортна доступність території, рівень її економічного розвитку, сучасна і перспективна територіальна організація господарства, рівень забезпечення обслуговування населення, трудові ресурси, розвиток транспортної мережі тощо [5]. Основні

групи туристичних ресурсів представлені на рисунку 1.

Викладене вище дає змогу виділити ресурсний підхід у формуванні туристичної привабливості конкретної території та визначити такі ключові фактори її формування, як геополітичне розташування (розташування території, наявність трудових ресурсів, транспортних комунікацій, джерел сировини, енергії, історія розвитку території, традиції та ін.); наявність рекреаційних ресурсів; стан туристичної інфраструктури; попит на рекреацію та туризм; туристично-рекреаційна політика території.

Динамічний розвиток туризму на початку ХХІ століття в країнах світу пояснюється низкою причин. Найвагомішою з них варто визнати зміцнення економічних зв'язків між країнами та континентами на основі поглибленого територіального розподілу праці і безпосередньо пов'язаного з ним розширення науково-технічних і культурних зв'язків [6-7]. Важливу роль відіграють значний розвиток транспортної галузі та інформаційних технологій. Розвитку туризму сприяє збільшення грошових доходів населення низки країн, підвищення рівня освіти та культури. Чимале значення мають і здійснювані в багатьох країнах спеціальні програми, спрямовані на активізацію туристичного руху (скасування обмеження на перетин кордонів (спрощення візової політики), ввезення валюти, будівни-

Рис. 1. Види туристичних ресурсів

цтво готелів та доріг, широка реклама об'єктів туризму, ціна на туристичні послуги та ін.).

Водночас існують фактори, які стримують розвиток туризму або негативно впливають на нього, які можуть мати характер безпеки/небезпеки. У сучасних умовах до них відносять [6-10]:

1) військову та політичну безпеку. Події останнього десятиріччя в Україні та світі свідчать, що вказані фактори найбільше стримують туристичну активність тієї чи іншої країни;

2) екологічну безпеку, адже екологічні фактори мають істотний вплив на туристичні ресурси та знижують туристичну привабливість територій не лише під час виникнення екологічних подій, а й після нормалізації ситуації;

3) епідеміологічну безпеку. Швидке розширення туристичної активності у нетрадиційних для туризму країнах (Африка, Азія, Латинська Америка тощо) посилює роль епідеміологічної ситуації;

4) природні катаклізми та катастрофи. Складність впливу цього фактора полягає в тому, що вони можуть відбуватися практично в будь-якому регіоні, а передбачити і попередити їх фактично неможливо;

5) кримінальну безпеку. Останнім часом цей фактор набуває все більшого значення. Маються на увазі не лише поодинокі інциденти за участю туристів, але й сплановані терористичні акти.

Сучасні реалії функціонування туристичної галузі визначають необхідність швидкого реагування на постійні зміни у демографічній ситуації, зміну життєвих цінностей та розвиток інноваційних технологій. Зростання вимог споживачів до якості та рівня обслуговування споживачів загалом зумовлює високі темпи роз-

витку сфери туризму та підвищення світових стандартів якості надання туристичних і рекреаційних послуг, їх розмаїття та застосування індивідуального підходу до кожного клієнта.

Висновки з цього дослідження. Уточнення понятійного апарату дослідження туризму як важливого напрямку соціально-економічного розвитку багатьох країн світу є підґрунтям формування більш досконалої державної політики в цій сфері діяльності, пошуку та застосування нових інструментів доступу до ресурсів розвитку, подолання конфлікту інтересів щодо їх використання. Крім цього, постійна зміна вимог до обсягу та якості пропонування туристських послуг, поява нових видів і форм туристської діяльності перетворює туристичну діяльність в інноваційну.

У сучасному розвитку туристичної галузі та створенні її належного організаційно-економічного забезпечення необхідно врахувати основні тенденції, такі як тяжіння споживачів до незайманої природи, зростання кількості прихильників здорового способу життя, популярності органічних продуктів та рухів на захист довкілля, що зумовлює розвиток екологічного туризму; поширення індивідуальних туристських подорожей; розвиток елітарного туризму (мисливського, наукового, конгресного тощо); розвиток нетрадиційних (екстремальних) видів туризму. З погляду організації інфраструктурного забезпечення розвитку туризму одне з ключових місць належить транспортній системі, що вимагає належного рівня розвитку транзитних перевезень, організації залізничного сполучення, розвитку автомагістралей, повітряного, морського, річкового транспорту як єдиної комплексної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смаль І.І., Смаль В.В. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять / І.І. Смаль, В.В. Смаль. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/smal.htm
2. Закон України «Про туризм» від 05.09.1995 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
3. Карпова Г.А. Экономика современного туризма. Монография / Г.А. Карпова. – СПб: изд. Торговый Дом «Герда», 1998. – 412 с.
4. Кицяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
5. Попович С.І. Соціально-економічні передумови та основні етапи розвитку внутрішнього туризму в Україні // Туризм в Україні: економічні та організаційні механізми розвитку. – Тернопіль: «Тернограф», 2008 – С. 46-67.
6. Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території. Монографія / О.В. Музиченко-Козловська. – Львів: Новий Світ – 2000, 2012. – 176 с.
7. Гуцол А.В. Інноваційні технології в туризмі. Навчальний посібник / А.В. Гуцол.- Сєверодонецьк: ПП «Поліграф-Сервіс», 2015. – 343 с.
8. Антоненко І.Я. Сервісні інновації як інструмент ефективного менеджменту туристичних підприємств / Антоненко І.Я., Мельник І.Л. // Вісник ДІТБ. – 2013. – С. 39-45.

9. Комеліна О.В., Шаміла Хассан Исмаїл. Сучасна специфіка розвитку туристичної галузі // Збірник наукових праць «Personality Development in the Age of Globalization» («Розвиток особистості в епоху глобалізації»). – США, м. Ралі, 2016 р. – С. 11-14.

10. Пойда-Носик Н.Н. Інвестиції в туристично-рекреаційну галузь України: теорія та практика регулювання: монографія / Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, І.І. Січка. – Ужгород: Видавництво ФОП Бреза, 2014. – 218 с.